

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1743

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546733

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546733> | LOG_0052

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546733>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

Gubernator quidam circa annum 1660. in nationis nostræ notitiam primum illud induxit, qui ex hoc cistulas & scrinia fabricari jussit, quæ elegantissimè erant adfectus, sed obclusa acidulum diu servant odorem, unde ejus asseres per binos sunt exsiccandi annos, antequam ad opera adhibeantur; Hæ vero arbores adeo raro occurrunt, excepto circa *Emam*, ut nondum bene innotuerint, an lignum hoc sit vegetativum, me latet, amputati autem rami & ex montibus petiti per longum tempus folia sua servabant viridia & vegeta instar Buxi.

Tabula Vigesima Sexta

Ramum exhibet *ligni Emani*,
Ubi Litt. A & B. *varias fructuum formas* denotant.

Zekeren Gouverneur omtrent 't jaar 1660. bragt het by onze Natie eerst in kennis, die daar van kleine Kistjes en Comptoiren liet maaken, die wel mooy in 't oog waren, maar geslooten zynde, behouden langen tyd een vernuftigen reuk, daarom deze planken wel dienen een paar jaren oud te zyn, eer menze aan 't werk gebruikt; dog 't is zo weinig te vinden op andere plaatsen (buiten Ema), dat 't tot nog toe niet ter degen onderzocht is; of het een groen hout is, en weet ik niet. Immers de afgekaptte, en uit 't gebergte gebragte takken, bleven langen tyd met baare bladeren groen en jeugdig, als Bux-boomen.

De zes- en twintigste Plaat

Vertoont een Tak van het *Emaasche hout*,
Alwaar Litt. A en B. de *verscheide gedaantens* van de vruchten aanwyzen.

CAPUT VIGESIM. TERTIUM.

Corius. Kore.

Corius magnam cum *Lansio* gerit adfinitatem, præsertim cum silvestri, ejus vero truncus est altior & crassior, qui angulosus quoque & sinuosus est, atque infra parum alatus. Ejus cortex est glaber, ad ruffum adcedens colorem, quum Lansii silvestris sit albicans vel gilvus, ac fauciatus lac exfundit albicans, sed raram, quod plerumque ex femina cortice exfluit, quod in Lansio non observatur.

Folia cum illis Lansii conveniunt, sed sunt breviora, ab utraque acuminata parte, sex septemque pollices longa, vix tres digitis lata; in junioribus vero arboribus duodecim pollices sunt longa, ac quatuor digitos lata & integra, nervus vero medius suprema parte sulcatus est, uti & aliæ costæ, in suprema quoque parte sunt sulcatae, quæ late distant, suntque aliquando rectæ, plurimæ vero oblique sibi oppositæ. Folia ramulis alternatim insident, sæpe etiam sine ordine, quæ in impar terminantur; ipsorum petioli ramulorumque summum mollia sunt, ruffa quasi lanugine obducta. Cortex & folia fensim ex fusco ruffa sunt, seu bæticum gerunt colorem, sique accurate adtendatur, suprema foliorum pars semper major & latior est inferiore, contritæque Lansii folia redolent, saporem vero habent gratum ac dulcem, rami ac rachidis ruffam ac fungosam gerunt medullam.

Flores fructusque quam maxime cum illis Lansii silvestris conveniunt, sed parum inter sese differunt, illi nempe maris & feminae. Mas enim, qui magis fuscus gerit petiolos ac rachides, flores fructusque producit in parvis ac vagis racemis, in quibus una alterave hinc inde sæpe conspicitur bacca instar minoris Lansii, quæ superius parum acuminata est nec æqualiter rotunda, sed parum compressa & angulosa, quæque in brevem, durum, & incurvum definit apicem, externe autem ex viridi & cinereo colore variegata est, substantiam habens duram, siccam, & fragilem, quæ intus continet nuces tres oblongas colore & putamine cum avellanæ nucibus convenientes, ac sibi adcumbentes, ita ut trigonæ sint, & externe dorsum gerant subrotundum, quale in segmentis mali aurantii conspicitur, quævis vero nucleum gerit siccum & cariosum, qui in peculiari continetur pellicula, inque bina segmenta divisibilis est, in quibusdam etiam fructibus una tantum observatur nux, reliquis binis per compressionem suffocatis.

Feminae fructus longo in racemo excrescunt, Lansii racemo simili, spithamam vel pedem longo, qui plurimos sustinet fructus, hique ex albis producuntur flosculis, Lansii floribus similibus, sed minoribus.

Quævis bacca Lansii formam gerit, sed haud multo majorem nuce Avellana, inferius lata, & parum compressa, cujus apex oblique ponitur, & quæ binos sæpe nucleos in uno continet putamine, nucleis Lansii similes, sed sicciores, & acerbi saporis, nec edules, quorum color externus est bæticus.

Feminae folia paulo sunt longiora & flaccidiora, octo novemque pollices longa, ultra tres digitos lata, magis-

XXIII. H O O F D S T U K.

Kore-Boom.

KOre heeft groote gemeenschap met een Lansie-boom, inzonderheid met de wilde, dog met een booger en dikker stam, die mede wat boeket en gevoort is, en beneden kleine vlerken heeft. De schorffe is even, en trekt na den rossen, daarze in de wilde Lanze witachtig of vaal is, ook gequetst zynde geeft ze een witte melk uit, dog zeer schaars, en meest aan 't wyfken, het welk de wilde Lanzen niet avert.

De bladeren gelyken ook die van Lanzen, dog zyn wat korter, agter en vooren toegespitst, zes en zeven duymen lang, schaars drie vingers breed: Dog aan de jonge boomen zynze wel twaalf duymen lang, en vier vingers breed, met even kanten, en de middel-zenuwe is aan de bovenste zyde gevoort, gelyk ook de andere ribben aan de bovenste zyde een vooren maaken, en wat wyd van malkander staan, zomtyds regt, dog meest schuyns tegens malkander over. De bladeren staan ook aan de ryskens verwisseld tegens malkander, ook dikwils zonder order, en een alleen voor aan. Haare steelen met 't uitterste der ryskens zyn zagt in 't aantasten, en als met een zachte en rosse dons bekleed. De schorffe en bladeren worden bruyne-ros of tanyt, ook als men 'er naauw oplet, ziet men de voorste helft van een blad altyd grooter en breeder, dan de agterste, gevreen, riekenze wat naar de Lanzen, maar van smaak zynze aangenaam zoet; de takken en ryskens hebben een ros en voos merg.

Bloeizel en vruchten hebben ook groote gelykenisse met de wilde Lanzen, dog verschillen wat onder malkanderen, te weten die van 't manneken en wyfken: want die van 't manneken, 't welk bruynder steelen en ryskens heeft, komen voort aan kleine en ydele trossen, hier en daar een of twee besien by malkander hangende, gelyk een kleine Lanze, dog vooren wat toegespitst, en niet regt rond, maar een weinig gedrukt of boekig, vooren met een korte, barde, en wat kromme spitze, van buyten bestorven groen en grauwachtig, van substantie hart, droog, en bryzelig. Binnen leggen drie langwerpige notekens, van couleur en schaal als Hazelnoten, of wat dunder, tegens malkander staande, zo datze driezydig zyn, buiten met een ronde rug, gelyk de deeling in een orangie-appel, binnen met een drooge korl, die meest vermolmt is, leggende in een byzonder velletje, en kan in twee verdeelt worden, in zommige ziet men maar een nootje, zynde de andere twee verdrukt.

De vruchten van 't wyfken komen aan een lange tros voort, den Lanzen-tros gelyk, een span of een voet lang, waar aan ook meerder vruchten hangen, uit witte bloempjes voortkomende, die van Lanzen gelyk, dog kleender.

Ider bezie heeft mede de gedaante van een Lanze, dog niet veel grooter dan een Hazel-noot, agter breedst, en wat gedrukt, met de spitze wat scheef staande, zomtyds twee korreltjes by malkander in eene schaal hebbende, de korls van Lanze gelyk, dog drooger, wrang van smaak, en oneetbaar, van buyten tanyt van couleur.

De bladeren van 't wyfken zyn wat langer en slapper, agt en negen duymen lang, ruym drie vingers breed, en staan

magisque obposita sunt illis maris. Ejus lignum est durum, grave, & tenuibus constat fibris, in mare ex fusco hepatici coloris, & instar hepatis solidum, ac instar marmoris politum, circa nodos vero magis fuscum est & tenuibus intricatisque venis pertextum, soliditate & gravitate haud cedens Ebena ligno: illud autem feminae circa oras albicat, ac sensim versus interiores partes leviter fuscum est, parvum gerens rufumque ac fungosum cor, longioribusque constat & pallidioribus fibris illo maris, & per longitudinem facile finditur, utrumque vero difficulter cæditur, ac durabile est, subtilique inprægnatum pinguedine, unde facile flammam concipit, licet semi-ficcum sit.

Anni tempus. Fructus Majo observantur mense, sed adeo raro, ut mas sterilis habeatur. Tantam cum Lansio silvestri hæc arbor gerit similitudinem, ut multi, ac præsertim Hitöenses, has binas confundant arbores, & utrasque Buan Tauno vocent, quum tamen distingui facile possint; vera enim Buan Tauno truncum gerit albicantem, ac copiosiores fructus cum Lansii fructibus multo magis convenientes, quod supra libr. 1. in capite de Lansio silvestri ulterius adnotatum est; An idem sit, quod Macassarense Keri vocant, quodque lignum est durum, longis constans fibris & leviter fuscum, Metrosidero simile, & in Boerone crescens, ex quo & manubria telorum Toranen dictorum fabricant, inquirendum est.

Nomen. Latine Corius, juxta Amboinense, quod in Leytimora Kore dicitur, ut & Ekora & Ekore. Hitöensibus audit Aykole, Akole, & Kole; E & Ay enim Amboinensibus idem denotat, quod Malayensibus Caju, h. e. lignum, seu arbor.

Locus. In cunctis fore crescit insule Amboinensibus, ubique vero in altis & saxosis montibus, ut & circa Dammaras, sed minori in quantitate, unde & non multum innuit: Optimum lignum in Ema montibus in Leytimora crescit.

Usus. Optimum est tignum, aptum ad postes, cancellos, fedes, scamna, similiaque, si modo sufficienti copia conquiri possit: Amboinenses vero postes quasdam ædium suarum ex hoc fabricant ligno, quum prolapsos in silvis reperiunt truncos, quorum exterum computruit album, illique sunt sicci, recentes enim arbores pusillis suis instrumentis elaborare nequeunt, unde intactas has relinquunt, donec sponte decidant, ex quibus postes, manubria toranorum, telorum, aliaque formantur instrumenta, eo quod lignum sit solidum ac durum.

Longiora hujus ligni frusta in ramenta fissa, ac compacta, licet modo semi sint sicca, loco facum adhiberi possunt in litoribus, quum maris refluxu caneros, pisces, similiaque investigant, uti supra id in Lansio silvestri adnotatum est, quod familiare est Keyensibus, Ceramensibus Orientalibus, Boeronensibus, aliisque, quibus refina Dammar deficit, qui hoc lignum in ædibus suis loco candelarum adcendunt: Quidam vero Corii feminae radices adhibent, ac præsertim corticem, quo utuntur defectu Sesoat, quibus Sagueum potum amarum reddunt, quod alioquin fit per illas Lansii Oetan seu silvestris, quum has, uti dictum fuit, confundant arbores: Torniones ex hoc quoque ligno elegantia formant opera, licet facile circa cor rimas agat instar Ebeni, unde & cancellis optime inservit.

Tabula Vigesima Septima

Ramum exhibet Corii, cum floribus ac fructibus.

OBSERVATIO.

Corius a Valent. in Amboinae descript. pag. 221. quoque commemoratur.

staan beter in ryeu tegens malkander dan aan 't manneken. Het hout is hart, fyndradig, en swaar, aan 't manneken uit den bruynen leververwig, zo dicht als lever, en glad als marmer, omtrent de knoesten bruyn, met fyne en verwerde adertjes, aan fynte en swaarte bet Ebbenhout niet wykende. Dat van 't wyfken is aan de kanten witachtig, en allengskens na binnen toe licht-bruin, met een kleen, ros, en voos bert, langdradiger en ligter dan 't manneken, in de lengte ligt splytende, beyde moeyelyk om te kappen, en durabel, ook steekt 'er een subtile vettygheid in, waar door 't licht brand, al is 't maar half droog.

Sayzoen. De vruchten vind men in May, dog zo zelden, dat men 't mannetje voor onvruchtbaar houd. Het heeft zulke overeenkomst met de wilde Lanzen, dat veele, inzonderheid de Hitöezen, deze beyde boomen onder een mengen, en alle beyde Buan Tauno noemen, daarze nogtans wel te onderscheiden zyn, hebbende het regte Buan Tauno een witachtige stam, overvloediger vruchten, en de Lanzen veel gelyker, waar van boven in Lansio silvestri in 't eerste boek gezegt is. Of het ook 't zelfde zy, het geene de Macassaren Keri noemen, zynde een hard, langdradig, en licht-bruin hout, het Yzer-hout gelyk, en op Borneo vallende, waar van ze de steelen tot baare Toranen maken, staat nog te onderzoeken.

Naam. In 't Latyn Corius, naar 't Amboinsch op Leytimor Kore, Ekora en Ekore. Hitöes Aykole, Akole, en Kole. Zynde E en Ay in 't Amboinsch zo veel te zeggen als in 't Maleys Caju, dat is, hout of boom.

Plaats. Hy wast in meest alle de Amboinsche Eilanden, dog over al in 't hooge en steenige gebergte, ook omtrent de Dammar-boomen in kleene quantiteyt, en daarom weinig bekend. De beste wel in 't gebergte van Ema op Leytimor.

Gebruik. Dit is een treffelyk timmerhout, bequaam tot stylen, tralien, stoelen, en banken &c. konde men 't in overvloed hebben. Nu maken de Amboinezen slegts eenige stylen tot baare buyzen daar van, als ze de omgevallene stammen in 't bosch vinden, waar van 't buitenspint afgerot is, en die mooy droog zyn: Maar de versche boomen konnenze met haar kleen gereedschap niet wel dwingen, laatenze dierhalven ongemoeid staan, tot datze van zelfs omvallen; anders werden daar van gemaakt stylen tot Toranen, pylen, en ander gereedschap, om dat het een styf en hard hout is.

De lange stukken van dit hout in lange spaanders gespleten, als 't maar half droog is, en dan weder te zamen gebonden, kan men gebruiken in plaats van toortzen, om op het strant te lopen, by leeg water krabbetjes, visch &c. te zoeken, gelyk boven van de Lansium silvestre gezegt is: een werk gemeen by de Keyers, Oost-Ceramers, Boeronezen, en andere, die Dammar gebrek hebben, dewelke dit hout in baare buyzen mede in plaats van kaarzen branden. Zommige nemen de wortel van Kore 't wyfken, inzonderheid de schorsse, en gebruiken die by gebrek van Sesoat, om de Sagueer bitter te maken, gelyk men anders doet met die van Lansia Oetan, om datze, als gezegt, deze boomen onder een mengen. De Drayers maken ook fraaye werken van dit hout, hoewel 't mede eenigzints bertscheurig is, gelyk 't Ebbenhout, en daarom tot traalie-werk bequaamst.

De zeven- en twintigste Plaat

Vertoont een Tak van de Kore-Boom, met zyn bloemen en vruchten.

AANMERKING.

De Kore-Boom wert by Valent. in de beschryving van Amboina. op pag. 221. mede vermeldt.